

Forord

til ny utvidet utgave

Religionskritikk kommer i mange farger og fasonger, nesten like mange som religionene selv. Dessverre er det langt mellom den informerte, nyttige og nødvendige kritikken, selv i bøker som prøver seg på dette.¹ Mye forsterker fordommer og fiendebilder. Ikke minst ser vi en bastant og uforsonlig kritikk hos noen som kalles alt fra militante og sinna ateister, til antiteister og scientister – eller mer populært *nyateister*. At disse ofte har bakgrunn fra realfag, ikke minst IT-studier, er ikke til hinder for sterke og klare uttalelser om det meste som har med religion å gjøre. Eller som de tror har med religion å gjøre.

Dagens kritikere er mindre opptatt av kritikk av uheldig religiøs praksis enn oppgjør med all religion. Gud er ikke stor, religion forgifter alt og er roten til alt ondt, eller i det minste til altfor mye. Og religion er religion. Terror i Allahs navn gjør det umulig å bli buddhist. Tror man først på noe, kan man når som helst tro på hva som helst. Siden religion er så ille, er alt lov i krig og kommentarfelt, fra latterliggjøring til logiske bommerter. Jeg ser her på begge deler, forhåpentligvis uten selv å bomme eller latterliggjøre noen – i hvert fall ikke for mye.

Når nyateister har fått såpass gjennomslag, spesielt i USA, er det lett å tenke at det er fordi de er så gode på fakta og fornuft. Som jeg viser grundig i denne boken, er realiteten motsatt. Nyateister er langt bedre til å spille på fordommer og følelser. Hvis det er noe de sliter med, er det fakta og argumenter.

Nå betyr ikke det at nyateistene dominerer debatten. De er heller ikke alene om å bygge på følelser. Jeg finner ikke nyateister bak hver busk. Stormen har gitt seg etter Harris, Hitchens, Dawkins og andres tabloide påstander fra drøyt ti år tilbake. Samtidig har deres vinklinger og vrangforestillinger

¹ Ett eksempel er *Religionskritikk*, Gunn Hild Lem, Humanist Forlag 2014. Den henter imidlertid såpass mye fra nyateister som Michel Onfray, samt myter om den store krigen mellom tro og vitenskap og pavens unnfalighet mot nazistene under krigen, at den bekrefter hvor viktig det er med kritikk av religionskritikken.

blitt selvfølgeligheter. De er ikke så mye på scenen lenger, men sannelig danner de bakteppet for mange samtaler. Harris er stadig aktuell med podcastserien *Waking Up* og fremstår noe mer nyansert, uten å ha gått tilbake på gamle utsagn.

Også i Norge har nyateister fortsatt å skape debatt – ikke minst etter svar med samme mynt. Som da Håvard Nyhus i 2013 i *Dagbladet* utfordret «Den åndssvake nyateismen» og hevdet at «Slik puritaneren er besatt av sex, er nyateisten besatt av religion».² Man kan ikke hvile når man oppdager noe så feil på internett som gudstro. «Hver dag sitter krimforfattere, avdankede komikere, surmagede evolusjonsbiologer og andre nyateister foran skjermen og tror at de arresterer selve ideen om en Gud.» Alt overnaturlig er selvsagt akkurat like tomt og teit. For «hva er liksom forskjellen på julenissen og Gud? Er det ikke like mange beviser for begge?». Nyhus dempet ingen gemytter da han slo fast at nyateisten «er den twitrende tåpen som tror han kan outsmarte en hel fagdisiplin på 140 tegn».

Året etter skrev Tom Katheraas Dahle i *Radikal Portal* om «Når det rasjonelle blir irrasjonelt», oppgitt over støtten til en populistisk høyreside, ikke minst med skremmebilder av islam.³ *Kverulantkatedralen* var ikke snauere i markedsføringen av en temakveld om Terry Eagletons *Fornuft, tro og revolusjon – en kritikk av nyateismen* under overskriften «Er nyateismen uvitenskapelig og kulturelt tilbakestående?».⁴

Eagletons bok er et eksempel på at nyateismen behandles faglig, slik Erik Thorstensen også gjør i *Ateismekritikk: Om reduksjonisme, religion og samfunn*.⁵ Han fikk imidlertid blandet kritikk for å karikere og være mer opptatt av politiske uttalelser enn virkelighetsforståelse. Thorstensen har likevel gode poenger når han påpeker manglende argumenter for nyateistenes ståsted og hvor deres bevisste og ubevisste premisser kan føre, etisk og politisk. Så er han direkte dårlig når han skriver om gudsbevis

og lar være å imøtegå bastante myter om for eksempel vitenskapshistorien.

Da fikk Eagleton langt mer positive anmeldelser, ikke minst i *Humanist*. Selv om han iblant er tung å lese, er han

ein av svært få i feltet som tek ateismen seriøst og set den i eit historisk perspektiv. Dette er både forfriskande og spennande, spesielt når ein er van med at Richard Dawkins og hans likesinna nesten gjer eit poeng ut av å ikkje ha lese om religion». Eagleton overser heller ikke «religionens litt treige, men stadig vaksande litlebror ateismen – med alle sine underartar». Dermed er det interessant «at ein av religionens kanskje viktigare forsvararar dei siste åra sjølv er både marxist og ikkje-truande. Dette gjev dessutan forsvaret ein ny grad av truverd, sidan det då ikkje kjem frå dei same, gamle apologetane, men frå ei gruppe som tradisjonelt sett har store motførestillingar mot religion.»⁶

Men det er ikke bare religion som kritiseres for lett. Dessverre behandles også nyateismen for overflatisk og emosjonelt. Luften dirrer mer av slagord enn substans, mer av politisk uenighet enn informert debatt, mer av ordspill enn argumenter. Dermed har flere etterlyst ikke bare et nytt opplag av *Svar på tiltale*, men også et oppdatert. Det du har i hendene nå, er til og med utvidet.

Underlige påstander og ramsalt polemikk er ikke blitt snauere siden forrige utgave i 2012, enten vi følger mainstream eller alternative media, YouTube, Twitter, kommentarfelt eller diskusjonsgrupper på Facebook. Boken er ikke skrevet av en motstander av religionskritikk, men av en tilhenger av reflektert kritikk. Vi trenger kritikk av livssyn og ideologier, politikk og ststeder, av ateister vel så mye som gudstroende.

Men det betyr ikke at all kritikk treffer. Eller at nyateismens tidlige fanebærere som Christopher Hitchens kan avfeies med å tilhøre noe så avleggs som døde hvite menn, eller Richard Dawkins med at han i likhet med Trump bør holde seg unna Twitter.

Behovet for en ny utgave er ikke blitt mindre av at så mange fortsatt tror at nyateisters oppgjør med tro og gudsargumenter treffer blink, selv om

² <https://www.dagbladet.no/kultur/den-aringndssvake-nyateismen/60223824>, besøkt 18.05.2018.

³ <https://radikalportal.no/2014/10/16/nar-det-rasjonelle-bli-irrasjonelt-kritikk-av-nyateismen/>, besøkt 18.05.2018.

⁴ <http://www.kverulantkatedralen.no/tema-ateisme-14-10-17-10/>, besøkt 18.05.2018.

⁵ *Ateismekritikk: Om reduksjonisme, religion og samfunn*, Erik Thorstensen, Akademika 2013,

⁶ «Gud er ikkje død», Dan-Raoul Husebø Miranda, *Humanist* 2/2015, side 84-89.

ikke alt er en innertier. Mens de i realiteten bommer så mye på målskiven at det bør forskes på hvorfor deres påstander ikke bare omfavnes ukritisk, men nærmest religiøst.

Det varierer hvilke innvendinger mot kristen gudstro som har slått gjennom i hvilke kretser, men de som behandles her i boken, dukker stadig oftere opp hos konfirmanter og lærere, i nettdebatter og lunsjsamtaler. Også i livssynssamtaler henger alt sammen med alt. De handler om store fortellinger og følelser, selvfølgeligheter og sympatier, helter og skurker, tilhørighet og protest, etikk og politikk. Så mye sitter i ryggmargen eller stimulerer adrenalinet at mange samtaler bringer frem mer reflekser enn refleksjon. Håpet er å senke både temperatur og tempo. Jeg skal dermed forsøke å puste rolig og ta noen steg til siden, samtidig som jeg ikke kan love å unngå ømme punkter eller ta med alle tenkelige fotnoter.

Mange har lest deler av manus i ulike versjoner. Dere vet hvem dere er, og jeg takker dere alle.

Noe stoff er plassert i fotnoter. Notene som hører til i rammer og tabeller, er plassert sist i boken.

Innledning: Forstand og følelser

For en stund siden satt jeg i en av disse lunsjsamtalene som løser alle verdensproblemer. En ved bordet hadde nettopp lest om seksuelle overgrep i kirken og steining i Somalia, og fulgte opp med å si at intelligente mennesker heldigvis ikke trodde på Gud. Noen gjorde ham høflig oppmerksom på at det ved siden av ham satt en sivilingeniør som gjorde det. Det skal en del til å få et ansiktsuttrykk til å endre seg fortere. Dessverre ble det ikke tid til noen lang runde om saken, så det er uklart om han begynte å tenke at intelligente kan tro på Gud eller konkluderte med at ikke alle sivilingeniører var intelligente.

Hvis noe synes opplest og vedtatt, så er det at gudstro tilhører følelser og tradisjoner – ikke fornuft og tenkning. Blir mannen i gata spurt hva han tenker om kristen tro, ligger sjelden ordet *fornuftig* ytterst på tungespissen. Tvert imot har jeg møtt flere som sier rett ut at uttrykket «fornuftig kristen» er en selvmotsigelse. Det virker mindre sannsynlig enn en beskjeden bergenser. De færreste oppfatter gudstro som noe foroverlent og fremskrittssvennlig. Nei, dette er en arv fra fortiden. Og ikke hvilken som helst fortid, det stammer fra noe så brutalt og bakstreversk som den mørkeste middelalderen. Skulle ikke det høres negativt nok ut, er det bare å finne frem begreper som bronsealderetro. Med hvilket man mener overtro fra en rå og primitiv tid uten sans for moderne verdier og vitenskap.

Oppfatningen er gjerne at vi ikke lenger trenger Gud for å forklare naturfenomener eller som støtte for moral eller verdier. Sam Harris, en velkjent representant for gruppen som ofte kalles «de nye ateistene», er sterk, klar og tydelig. Hans konklusjon er at vitenskapen gir bedre svar enn gudstro:

Religion besvarte en gang mange spørsmål som nå er lagt i vitenskapens hender. Utviklingen der vitenskapen vinner og religionen svikter, har vært uavvendelig enveiskjøring og høyst forutsigbar. Det viser seg at ekte kunnskap, som både er gyldig og lar seg bekrefte på tvers av kulturer, er det eneste botemiddelet mot religiøs uenighet. Muslimer og kristne kan f.eks. ikke være uenige om årsakene til kolera, fordi

uansett hva deres tradisjoner sier om smittbare sykdommer, har en reell innsikt om kolera kommet fra annet hold. Epidemologi vil (til syvende og sist) beseire religiøs overtro, særlig når folk ser sine barn dø. Her ligger vårt håp for en sann ikke-sekterisk fremtid: Når det kommer til stykket, ønsker folk flest å forstå hvordan tingene virkelig henger sammen. Vitenskap leverer en slik forståelse i bøtter og spann, i tillegg til å være ærlig om sine nåværende begrensninger. Religion svikter på begge områdene.⁷

Fortellingen er besnærende: Religion og gudstro vokste fram i en overtroisk fortid som forklaringer på alt fra torden til tyfus. Dette har endt i mange gjensidig selvmotsigende religioner, kjekling og krig. Heldigvis finnes en vei ut av uføret ved en vitenskap som er gyldig på tvers av livssyn og dekker mye av det samme forklaringsbehovet. Tro bør snarest erstattes med viten, noe vi da også ser stadig mer av i våre dager. Antallet ateister vokser i Vesten, mens gudstroende er i motgang.

At gudstro skyldes manglende kunnskap er en svært vanlig oppfatning. Det er dermed ikke underlig at studenttidsskriftet *Argument* syntes å ha dette som premiss da de tok opp temaet Gud som innledning til en offentlig debatt i 2012.

Det er mulig å fastslå at universets alder er 13,7 milliarder år. Alt dette ble sikrere denne sommeren, da en manglende brikke i fysikkens standardmodell – det såkalte Higgs-bosonet – ble dokumentert i verdens største partikkelfysiske laboratorium, CERN... Om ikke saken var klar fra før, skulle alt nå tyde på at mannen i skyene var tvunget til å ta sitt skjegg og gå. Eller?⁸

Dette har ikke endret seg mye siden den gang. Rudi Kessel nevner tre eksempler i *Vårt Land* 27.3.2018 på at «moderne vitenskap i dag besvarer spørsmål som før ble relatert til Gud». Men ingen av eksemplene tref-

fer, enten han snakker om Svartedauden som Guds straff, jordskjelvet i Lisboa i 1755 eller Benjamin Franklins «avmytologisering» av torden og lyn. Spesielt siden Kessel hevder det finnes legio av eksempler, bør man forvente at de han nevner er dekkende.

Det er de ikke. Mye henger nok sammen med at noen den gang som nå bruker dramatiske hendelser og ulykker til å kalle til bot og omvendelse. Men det er altså forskjell på naturfilosofi og vekkelsesprekener.

Slik dagens vitenskapshistorikere understreker, tenkte naturfilosofer som William av Conches (1090–1154) at mens mirakler skyldes Gud som griper direkte inn («primærårsaker»), følger naturen normalt lovene Gud har gitt naturen («sekundærårsaker»). At noen forkynnere mente pest, jordskjelv eller uvær var Guds straff, innebar ikke at naturfilosofer unnlot å søke naturlige forklaringer, at man holdt leger unna eller ikke bygget tak på kirker. Albertus Magnus forklarte på 1200-tallet at vi i studiet av naturen ikke trenger spørre etter mirakler, men «hva naturen med dens iboende årsaker kan få til å skje naturlig».

Det hører med å nevne at en katolsk munk, naturfilosofen Andrew Gordon, skrev en vitenskapelig avhandling om elektrisitet i 1744, flere år før Franklin.

Tanken om at må vi se etter naturlige forklaringer når vi studerer naturen, er ikke et barn av opplysningstiden. På mange måter er tvert imot opplysningstiden barn eller barnebarn av middelalderens naturfilosofer. Og for sistnevnte var logikken enkel: Dess mer vi finner av lover i universet, dess mer bekrefter de en lovgiver bak universet.

Det er en moderne myte at oppdagelsen av naturlover erstatter Gud. Men slike forhold er svært lite kjente i norsk offentlighet. Vi finner dem ikke i lærebøker i grunnskolen. De er ikke det første debattredaksjoner tenker på når de skal gi tilbakemelding på kronikker og innlegg eller invitere noen til å debattere kristen tro.

I stedet foretrekkes det som så ofte de seneste generasjonene, å male dommedagsstemning når vi snakker om kristen tro, enten vi er for eller mot. Og ikke bare fordi mange mener at kristne tror på en gammel mann med skjegg på en sky. Noen vil tenke at det er ille at noen i det hele tatt tror på Gud, andre vil tenke at det er ille at så få tror. I *kjølvannet* av 22/7 viste en serie artikler i *Vårt Land* at fem av syv av partienes ungdomsledere

7 Etterordet til *A Letter to a Christian Nation* av Sam Harris.

8 Ståle Wig i *Argument* 2/2012, side 2, http://argument.uio.no/utgaver/argument2012_04.pdf, aksessert 19.08.2012. Samtidig understreker han at det nok ikke er fullt så opplagt fordi «religion ikke er et enkelt produkt av ignoranse, men en sammensatt og trolig genetisk nedfelt del av menneskenes virkelighet».

ikke var kristne. De oppfattet kristen tro verken som relevant eller rasjonell. I tillegg hadde flere møtt kristne som stod for etiske eller politiske synspunkter de ikke kunne akseptere. Når kristen tro heller ikke appellerte til fornuften eller følelsene, fristet det kort sagt mer å melde seg ut av enn inn i klubben. Og selv om man velger å fortsette som medlem, og noen fikk et mer positivt syn etter kirkens deltakende rolle i sorgarbeidet etter Utøya, tilhører dette det som på markedsspråket kalles et lavinteresseprodukt. Undersøkelser viser ikke overraskende at mange av det store flertallet som ikke stemmer ved kirkevalgene, rett og slett ikke bryr seg om hva kirken driver med. Kristen tro er ikke akkurat i vinden i Norge. Bevisste tar avstand, og resten bryr seg ikke.

Briller og bevis

Det er i det hele tatt ikke enkelt å kommunisere noe om kristen tro, selv når man forsøker å oppklare misforståelser. Noen av reaksjonene på *Svar på tiltale* understreker behovet for en bok skrevet direkte til en selv, spesielt til dem som lengter mer etter erfaringer enn argumenter, eller egentlig ikke er spesielt sinte på kristen tro. Men boken er altså et tilsvarende til de som er blitt kalt nye ateister⁹ og New Age, altså to svært ulike grupperinger som har det til felles at de sterkt og klart avviser kristen tro. Ingen av gruppene kan betraktes som nye, selv om de har fått et nytt gjennomslag i media. De såkalt nye ateistene henter holdninger og påstander fra en militant ateisme som hadde vind i seilene fra andre halvdel av 1800-tallet til andre verdenskrig, og fra New Age, fra den type åndelige strømninger som vokste frem i samme periode, enten vi snakker teosofi eller spiritisme.

Samtidig er det slik at vi finner en god del av de samme innvendingene også hos høflige og vennlige ateister, altså ateister flest. Dermed hender det fortsatt at noen deler en av disse talende tavlene på Facebook:

Jeg er en ateist.

Jeg er ikke ateist fordi det er kult.

Jeg er ikke ateist pga. religiøs ekstremisme eller undertrykkelse i noen mørke avkroker i verden.

Jeg er ikke ateist fordi jeg ikke tror at ondskap kan eksistere i en verden med en gud.

Jeg er ikke ateist fordi jeg mener vitenskapen kan motbevise Gud.

Jeg er en ateist av den enkle grunn at

Bevisbyrden ligger på religion.

Hvis du hevder at noe eksisterer, må du følge den naturvitenskapelige metoden for å forsvare dette. Ellers har jeg ingen grunn til å lytte til deg.

Vi skal se mer på argumentasjonen, men kan allerede nå merke oss at kravet er at Guds eksistens (eller noe annet «religiøst») må forsvares ut fra *naturvitenskap*. Det etterlyses sjeldnere en forklaring på hvorfor dette kravet er rimelig eller hva som faktisk kan vises naturvitenskapelig. Kan metoden jeg bruker ikke finne annet enn konkrete, fysiske, tids- og stedsavgrensede fenomener, er det en selvpoppfyllende profeti at den ikke kan finne Gud.

Svar skyldig viste alvorlige svakheter i hvordan nye ateister begrunnet sin egen posisjon og i deres innvendinger mot argumenter for Guds eksistens. Noen ateister mente boken kom rimelig godt ut av dette. I så fall burde logikken være grei. Klarer nye ateister verken å begrunne egne meninger spesielt godt, eller vise at argumenter for gudstro er dårlige, er det liten grunn til å avvise at Gud finnes. Det er i hvert fall ikke opplagt at det største behovet er å gi *ytterligere* argumentasjon for Guds eksistens. For det som da gjelder, er jo nettopp argumentene som nye ateister mislyktes i å vise var feil.

Men så enkelt er det ikke i praksis. I det minste kommer det an på øynene som ser, eller kanskje er det riktigere å si at bakhodet bestemmer. Da forrige utgave av *Svar på tiltale* kom i 2012, delte reaksjonene seg i tre. Jeg skal ikke kommentere dem som likte boken. De som hadde noe å utsette, viser hvor mye bakhodet bestemmer: På den ene siden kristne

⁹ Begrepet stammer antagelig fra en artikkel i november 2006 i *WIRED*, *The New Atheism* av Gary Wolf som forteller at budskapet er ganske enkelt «No heaven. No hell. Just science.»

som foretrakk mystikk fremfor noe rasjonelt vanntett, på den andre ateister som slo fast at boken ikke holdt vann.

Vårt Lands anmelder, daværende MF-stipendiat Eskil Skjeldal, startet med «å takke for at Davidsen dekonstruerer ateistlogikken», og jeg gliser. «For den som ønsker vanntette motargumenter mot nyateistenes retorikk, er denne boken et must.»

Han er til og med

egentlig glad for at Davidsen står på, da har ateistene på Verdidebatt noen som kan kneble dem. Hver gang. Davidsen er en intelligent og disiplinert vaktbikkje som aldri slipper ateistens fillete argumentasjon. Velsignet være Davidsen og hans virke.

Dermed kunne man mistenke at anmelderen likte boken, men den gang ei.

Men for meg blir denne formen for trosforsvar sjarmløs, over-intellektuell, rasjonell og uten levd liv. Det rører meg ikke. [...] Davidsen er på jakt etter en rasjonell kristentro. Jeg forstår ikke dette ønsket.

Nei, og det er jo greit nok, vi er alle forskjellige. Men anmelderen nøyde seg ikke med å ønske en annen bok for hans egen personlige utvikling, for hans eksistensielle tvil. Det syntes i stedet som om han oppfattet hele prosjektet som mer skadelig enn nyttig for alle.

Kanskje toppet anmeldelsen seg med at

for meg er Gud langt mer enn empirisk etterprøving og rasjonell argumentasjon: Mystikken og munkevesenets teologi representerer en annen vei til Gud enn Davidsens rasjonelle og blankpolerte paradegate.

Ja, det er avgjort en annen vei, men det betyr ikke at dette er gjensidig utelukkende – eller at jeg tegner kristen tro som en paradegate. Slikt ga grunn til å undre seg over hvor godt han hadde lest boken. For allerede i innledningen understrekte jeg nettopp at argumenter «som virker overbe-

visende på noen, virker kalde og fremmedgjørende på andre. Noen savner mest spennende tanker, andre savner varme mennesker, noen kanskje begge deler».

Jeg la til at det er misvisende «at livssyn generelt eller kristen tro først og fremst handler om fornuft. Tvert imot vil alle livssyn som er verdt papiret de er skrevet på, appellere til oss som hele mennesker. Selv opplevde jeg å bli trukket i retning av kristen tro både av musikk og litteratur, argumenter og historie, mennesker og miljøer. Jeg hørte på Bach og Larry Norman, leste Tolkien og Lewis, Schaeffer og Chesterton. Og jeg ble med i et kristent studentmiljø med god plass til opplæring og omsorg – samt refleksjon og inspirasjon».

Min erfaring er at mange teologer stiller med et handikap i møtet med tankemessige utfordringer. Man henter ressurser mer fra religionspsykologi enn fra filosofi og naturvitenskap. Resultatet kan dessverre vel så mye bli kollisjon som kommunikasjon. Det mangler ikke vitnesbyrd om dem som har tatt avstand fra kristen tro etter å ha blitt møtt med sjelesorg og nærmest psykologisk diagnose når de kom med ærlige spørsmål om Det ondes problem, Bibelen og Guds eksistens. For dem er det vanskelig å tro annet enn at kristne verken har svar eller engang forstår spørsmålene.

Dermed understrekte anmeldelsen i *Vårt Land* nettopp behovet for en slik bok når den lettere retorisk spurte

Men hvorfor må gudsbegrepet være logisk sant? Hva om det bærer i hverdagen? Holder det ikke at Gud viser meg veien mot frelse og håpet om en fremtid, i hans hender? Jeg skjønner at Davidsen begjærer å vise at storateistene tar feil, men jeg synes han har viklet seg altfor langt inn på deres banehalvdel. Det blir for teknisk. Jeg savner en bredere tilnærming til Gud.

Hvis teologer lurer på hvorfor gudsbegrepet må være logisk sant, er det vanskelig ikke å spørre tilbake om de selv har en tro som bærer i hverdagen. Bygger man troen utelukkende på følelser, opplevelser og erfaringer, bygger man ofte på sandgrunn. For er noe sant, er det også *logisk* sant, som for øvrig er noe annet enn logisk *bevist*. Noe logisk selvmotsigende, som en

firkantet sirkel, kan ikke finnes. Foretrekker man en logisk selvmotsigende Gud, foretrekker man en Gud som ikke eksisterer.

Da er man overlatt til en evig søken i det ikke-rasjonelle, uten kriterier for hva man har funnet. Dermed handler dette verken om «mystikken og munkevesenets teologi» eller «Davidsens rasjonelle og blankpolerte paradegate». Selv om jeg altså lurar på hvor noen har det fra at jeg mener veien til Gud er en blankpolert paradegate, er et viktigere spørsmål hvordan vi skal kunne velge mellom alle slags religioner og livssyn som hevder å «bære i hverdagen». Skal vi velge kun ut fra subjektive følelser eller også basert på substans? Gjelder kun anelser eller også argumenter?

Den andre typiske reaksjonen kom fra ateisten Even Gran i *Fri Tanke* 28.11.2012. Det var også spennende og varmende at han hadde takket ja til forlagets utfordring om å kritisere boken på lanseringen. Forhåpentligvis var det ikke kun for å gjøre den senere kritikken lettere å svelge at også denne anmeldelsen åpnet med ros:

Bjørn Are Davidsen er unik. Ingen i Norge greier som ham å argumentere så godt for gudstro at til og med en ateist som meg blir litt imponert. Han er befriende å diskutere med, fordi den guden Davidsen forsvarer er en noenlunde klart definert tradisjonell kristen gud, i motsetning til liberalteologenes mer tåkete og unnvikende «guden i blikket» og «guden i kunsten». Det kanskje viktigste budskapet Davidsen bringer til torgs, er at hvis man skal tro på noe, så må det være rasjonelt begrunnet. Her ser vi skeptikeren Davidsen i all sin prakt, og her er han og jeg helt på linje.

Men heller ikke den unike Davidsen var lenge i Paradis. Dermed var det bare å stålslette seg når Gran fortsatte med at boken ikke argumenterer for Guds eksistens, men «forutsetter eksistensen av et annet, åndelig, virkelighetsplan, frikoblet fra naturen og de fysiske lovene.»

Og jeg bedrev ikke bare tankefeil, men rene kortslutninger.

For når det gjelder bibelske mirakler mener Davidsen at vi skal tro på eldgamle anekdoter om at Jesus stod opp fra døden eller at Gud delte

havet i to. Det er urimelig og irrasjonelt, ifølge Davidsen, å underlegge disse påstandene samme krav til logisk dokumentasjon og stringens som andre fantastiske påstander. Her skal vi bare stole på beretningene, blant annet fordi det var så mange som var vitne til dem. Dette er Davidsens kortslutning i et nøtteskall. Han er en glitrende og kunnskapsrik skeptiker på alle andre områder. Men her gjør han et unntak.

Selv om Gran hadde noen poenger i deler av en lang anmeldelse, var mye, med respekt å melde, heller en kortslutning av min argumentasjon. Jeg kunne sikkert vært enda mer skeptisk, men det betyr ikke at andre bør være så lite skeptiske til egen lesning og motargumentasjon.

For verken i denne eller forrige utgave av boken bare forutsetter jeg eksistensen av Gud eller et åndelig virkelighetsplan. Tvert imot argumenterer jeg så mye for det at en anmelder som Skjeldal steiler. Det er heller ikke slik at jeg hevder (eller mener) at vi bør tro på bibelske mirakler fordi det var mange vitner. Jeg tror ikke på Jesus fordi jeg har latt meg overbevise av «eldgamle anekdoter». Grunnen er motsatt: Jeg tror at Jesus gjorde mirakler fordi jeg tror på Jesus. Ikke fordi jeg føler det må være sånn eller stikker hodet under armen, men ut fra en helhetsvurdering av hvordan kildene fremstiller Jesus, inkludert dem som handler om oppstandelsen, som beskrevet i «Eksisterer Gud?» (2013) og «Gud – mer enn feelgood?» (2015).

Kort sagt svelger jeg ikke mirakelpåstander uten «samme krav til logisk dokumentasjon og stringens som andre fantastiske påstander». Nei, de må vurderes ut fra normale historiske kriterier. De må inngå i en virkelighetsforståelse som ikke er logisk selvmotsigende. De må ha tilstrekkelige former for mening og ikke være rent vilkårlige eller typisk trolldom. Uansett kan vi ikke utelukke at mirakler er mulige, hvis vi skal vurdere om mirakler har skjedd.

For bare å nevne noen av innvendingene.

Som man forstår er det fristende å bruke mye plass på å problematisere denne lesningen av boken, men det er ikke god sportsånd når forfattere anmelder anmeldelser. I stedet vil jeg prøve å presisere og utdype poengene slik at det blir vanskeligere å tolke min argumentasjon på den måten. Jeg skal i de neste kapitlene se nærmere på hva som ligger til grunn for mange

av nyateistenes konklusjoner om religion og Guds eksistens, det som på fint kalles for «scientisme» – altså tanken om at kun *vitenskapelig* viten er *reell* viten. Er kort sagt naturvitenskap det eneste eller beste verktøyet vi har for å finne ut av hele virkeligheten? For ordens skyld nevnes at spørsmålet ikke er stilt av en postmoderne vitenskapsskeptiker, men av en sivilingeniør med stor sans og respekt for naturvitenskap.

Mye av diskusjonen om religion de seneste årene har handlet om dens plass i det offentlige rom. Hvor påtrengende og synlige skal religiøse få lov å være? Skal vi tillate hijab til politiuniform? Bør det være lov å omskjære guttebarn? Kan vi bruke religiøse argumenter i politikken, eller må vi alltid holde oss kun til sekulære? Hvorfor er det greit å vise til Kant eller Stuart Mill som autoriteter eller inspirasjonskilder, men ikke til Jesus eller Paulus? Er religion per definisjon farlig og opplysningstiden bare god? Stemmer det at det er takket være sistnevnte at kristendommen ble temmet – og at islam trenger samme medisin?

Selv om boken nok ikke besvarer alle slike spørsmål, skal jeg gå nya-teistiske bestselgere fra Hitchens, Harris, Dennett og Dawkins etter i sømmene, med nikk til blogger og bøker i samme antiteistiske tradisjon. Bygger disse virkelig kun på fornuft og fakta? Eller er de noen ganger mindre styrt av logikk enn av egen livsfilosofi? Jeg skal også bringe noen argumenter for Guds eksistens, selv om det selvsagt er mulig å problematisere refleksjoner og argumentasjon, særlig hvis man ikke liker konklusjonene. Tenker man at samfunn formet etter religiøse verdier er ensbetydende med sensur og Sharia, er det ikke underlig om man mistror gudsargumenter. Det er use-riøst å hevde at alle innvendinger mot Guds eksistens skyldes psykologi, men det er interessant å observere hvor lett ateister kan misforstå gudsargumenter – eller lage seg noen etter eget hode.

Noen spørsmål vil være viktigere enn andre i boken. Jeg kommer til å berøre disse på ulike måter i gjennomgangen av typiske temaer og tanker hos nye ateister. Ikke minst håper jeg å vise at livssyn er noe vi kan snakke rolig om. For samtaler om hva som *virkelig* er sant og usant, rett og galt, godt og ondt, kan ikke løsrives fra hvordan jeg oppfatter den grunnleggende eller ytterste virkeligheten. Enten er det slik at Gud finnes, eller så er det slik at Gud ikke finnes. Skal jeg komme nærmere svaret på hva slags virkelighet vi lever i, eller om jeg har en rasjonell tilnærming til denne,

kommer jeg ikke unna å vurdere hvor godt min virkelighetsforståelse henger sammen. Henger den i det hele tatt på greip? Stemmer konklusjonene med premissene? Er deler av livssynet opplagt selvmotsigende? Stemmer de med ulike typer vitenskapelige og historiske data?

For det andre må vi spørre om det er mulig å ta de logiske konsekvenser av livssynet. I hvilken grad kan jeg leve konsistent etter det? Hvis jeg mener at godhet og likeverd er viktige verdier, bygger dette på premisser som stemmer med hvordan virkeligheten faktisk er? Er verdiene mine bare valgte (altså at jeg bare *tror* på eller postulerer dem) eller følger de rimelig logisk av grunnsynet på tilværelsen? Det er forskjell på å tro på noe som *kan* være sant (som at Gud eksisterer) og å tro på noe som *ikke* kan være sant (som iboende menneskeverd hvis Gud ikke eksisterer).

Og dette handler ikke bare om etikk. Jeg må også se på om min grunnleggende virkelighetsforståelse kan begrunne rasjonalitet, eller om den underminerer denne, f.eks. ved å fornekte min evne til bevissthet og fri vilje og dermed altså fri tanke og fri refleksjon.

For det tredje må jeg spørre om det finnes direkte argumenter for et livssyn (for en kristen vil det for eksempel handle om «gudsbevis», vurderinger av hvem Jesus var, og om han har stått opp fra de døde).

Ikke dommedag ennå

Som nevnt er det ikke vanskelig å male dommedagsstemning om kristen tro, men det er samtidig slik at svartmaling sjelden gir riktig inntrykk. Ikke bare fordi kristen tro er bedre enn enkelte rykter vil ha det til, men fordi det ikke er slik at den har mistet all appell. KRIK – Kristen idrettskontakt – er blant landets største ungdomsbevegelser. Folk flest støtter Frelsesarmeen og Kirkens Bymisjon. Det møter ukentlig flere til gudstjenester enn det er tilskuere til fotballkamper.

Men det begynner å bli noen år siden kirkebakken var det naturlige sosiale samlingsstedet i Norge. Eller at det var akseptabelt å hevde i norsk debatt at det er gode argumenter for at Gud eksisterer. Gjør man det, eller forsøker å forsvare kristen tro mot ulike typer anklager, kan man da ikke være seriøs. Det er vanskelig å gi folk som driver med slikt, noe annet navn enn apologet. Og får noen den betegnelsen, slipper man å ta dem alvorlig. At noen har positive meninger om religion, og tror de kan argumentere

for dem, kan ikke bety annet enn at de er forutinntatte og irrasjonelle. Jeg tror likevel det er mulig å forstå at logikken svikter hvis man ser forsvar for et ståsted som et argument mot ståstedet..

Samtidig er det ingen tvil om at livssyn handler om mer enn logikk og vitenskap. Det er ikke enkelt å beskrive hvordan meningsdannelser foregår, men det er vanskelig å komme unna at mye henger sammen med oppvekst og erfaringer, utdanning, miljø og kulturelle selvfølgeligheter – noen ganger også i opposisjon til dette. Og siden det kan være en tung eller tålmodighetskrevede jobb å sette seg inn i temaer man ikke er spesielt interessert i, handler mye om hvem jeg har som forbilder eller rollemo-deller, enten det er foreldre, ungdomsledere eller andre. Og hva som er minste motstands vei.

For spørsmålet er ikke bare om vi skulle ha gode argumenter for at kristen tro er sann eller sunn. Det handler også om moter og miljøer, om temperatur og tiltrekninger. Sosial tilhørighet synes å veie vel så mye som sannhet. Religionssosiologen Rodney Stark mener at konvertering skjer når man utvikler sterkere bånd til medlemmer av en religiøs gruppe enn til de som ikke er medlemmer. Mye skyldes direkte og indirekte bindinger i sosiale nettverk, men også at man får ulike typer belønninger i dette livet og det neste, fra helse, omsorg og mening til frelse og evig liv.

Og så handler selvsagt svært mye om hvor jeg finner det bryet verdt å lete. For mange er nok kristen tro og kristne miljøer siste stedet de vil oppsøke for å finnes svar på livets gåter – og utfordringer. Enten man oppfatter kristen tro mest som moralisme eller masete praksis, som historisk avleggs eller som noe rent teoretisk, en intellektuell øvelse for teologer og filosofer. Dermed er spørsmålet: Hva skal til for å gjøre noe troverdig, engasjerende og verdt å satse på i hverdagslivet?

Tro og troverdighet

De fleste i Norge står utenfor sterke religiøse fellesskap. Mye handler om tradisjon, for ikke å si tidsbruk. Det skal mye til å slutte seg til noe jeg oppfatter som usannsynlig eller lite tillitsvekkende. Saken blir ikke bedre om jeg føler at noe annet alltid er viktigere, lettere eller lystigere. Noe som ikke er vanskelig i det tjuelførste århundret. Facebook gir opplevelsen av større og mer spennende nettverk enn forsamlinger. Og så er

det mindre forpliktende. Uansett lokker sportssendinger eller skogsturer mer enn kirkegang, i hvert fall *denne* helgen. Det føles bedre å investere i søndagsfrokost enn søndagsskole. Hva vil naboeene tro om jeg rusler i retning av kirken på en søndag?

For her handler mye om stemninger og stemplinger. Hva som gjør at noe oppfattes som troverdig og viktig, vil variere med tid og miljøer, geografi og barndom. Vitenskapelige eller filosofiske argumenter styrer sjelden hverdagen, selv om noen livssyn flyter på mer enn halvkvedete viser om å ha vitenskapen på sin side. At dette ofte er mer kvasivitenskap enn kvalifisert forskning tas ikke så nøye. De færreste er da heller ikke opptatt av å etterprøve det vitenskapelige grunnlaget man hevder å lene seg mot – eller å reflektere over om det støtter livssynskonklusjonene man trekker.

Saken blir ikke bedre av at det sjelden er anledning til inngående samtaler i et flyktig kommunikasjonsamfunn. Selv om det er mulig å bruke flere ord på blogger enn på twitter og facebook, handler begge deler mye om å markere revir. Det holder å si fra hva jeg mener – jeg slipper bryet med noe så avleggs som å argumentere. Dessuten vil mange tenke at livet handler om praksis, ikke om filosofi.

For noen år siden hadde jeg gleden av å høre et foredrag av en heller oppgående, ydmyk og gjennomtenkende forsker. Siden han var mormoner ble jeg nysgjerrig på hva han tenkte om forholdet mellom sitt livssyn, logikk og ikke minst historieforskning. For det er ikke helt til å komme fra at det er reist alvorlig kritikk mot påstandene i Mormons bok om at jødiske stammer slo seg ned i Amerika før Columbus (sagt på en annen måte: man finner ikke spor av noe slikt). Det han la vekt på, var imidlertid den samfunnsmessige nytten av sin tro, av et tett og varmt fellesskap der man tok vare på sine nærmeste og sin neste. Han kunne ikke se noe bedre alternativ hvis man var ute etter et livssyn med positiv effekt.

Nå er det ikke noe galt med nestekjærighet. Hvis det ikke er mulig å skille livssyn fra hverandre på andre måter, er ikke en praktisk konkurranse i nestekjærighet den dårligste metoden. Men det synliggjør at sosial tilhørighet og gode følelser kan bety mye selv for svært reflekterte personer. Møter man ikke dette, skal det mye til å akseptere et livssyn. På den andre siden kan det fortelle oss at hvis noen begynner å søke mer rasjonelle begrunnelser, er det ikke sikkert at det finnes ressurser på det

området i sitt miljø – selv om det ellers skulle ha mye varme. Jeg kjenner flere som vedgår at de ble ateister av å lese bøker med dårlige argumenter fra ateistisk hold, noen er også blitt det av å møte dårlige argumenter fra kristne. Men oftere handler kanskje det å forlate troen om mistriivsel, og at man har møtt manglende forståelse for nysgjerrige eller kritiske spørsmål.

Nettopp fordi livet handler om både fornuft og følelser, er det ikke enkelt å si hva som veier tyngst, selv når jeg insisterer på at det er fornuften. Det er liten tvil om at flere av de vennligste mennesker jeg kjenner er ateister. Og noen av de vennligste er nok kristne. Møter jeg ikke varme og forståelse, skal det godt gjøres å ta til seg selv gode argumenter. Saken blir ikke enklere om jeg er overbevist om at de også undergraver moral og menneskeverd. Eller har en inngrodd skepsis til alt som smaker av beserwissere og biskoper.

Flere ateister enn gudstroende

I 2012 trodde fortsatt et flertall i Norge på Gud. Men utviklingen var tydelig: Om få år ville det være flere ateister enn gudstroende.

Ikke minst så man dette hos ungdom. Selv blant konfirmanter trodde færre enn 40 % at Gud hadde skapt verden og at Jesus var reist opp fra de døde. Drøyt halvparten av disse (23 %) trodde at Gud kan være til hjelp i vanskelige situasjoner. Jeg siterte dermed Ida Marie Høeg, forsker ved KIFO, Stiftelsen kirkeforskning, som sa rett ut at «Dette må være svært urovekkende for kirken».¹⁰

Dessverre virker det ikke som at så mange tok dette på alvor, i eller utenfor Den norske kirke. Det finnes ingen offisiell statistikk, men inntrykket er klart: Det ble arbeidet langt mer med gudstjenestereformer enn gudsargumenter. Antallet seminarer om god sjelesorg overgår langt antallet om gode argumenter for at Jesus ble reist opp fra de døde. Sagt på spissen synes trosopplæringsreformen å handle mer om å lære om kirkelige handlinger enn om grunnen til at Kirken finnes.

Skal jeg dømme etter offentlige uttalelser og samtaler med sogneprester, er det å svare på spørsmål og påstander om Bibelen, Guds eksistens og Jesus dels et blindfelt og dels et stort savn. Det er nok mye av grunnen til at Ungdommens kirkemøte i 2017 (UKM 08/17) gikk såpass sterkt og

klart ut om «Tro under press». Mange unge ønsker opplæring i trosforsvar, for å «ta vare på håpet og troen på Kristus som frelser»:

På sitt verste medfører apologetikk at det bygges en mur av argumenter som man kan gjemme seg bak. På sitt beste gir apologetikk innsikt i viktige etiske og filosofiske diskusjoner, og utrunder til ærlighet om tro. Å snakke om trosforsvar innebærer altså ikke at kirken definerer seg som et offer eller som et mindretall. Tvert imot mener Ungdommens kirkemøte at Den norske kirke kan og bør lede an i samtaler om tro. Likevel kan enkeltmennesker oppleve at troen utfordres. Innledende samtaler om saken på Ungdommens kirkemøte viser at mange opplever et behov for kompetanse til å imøtegå misforståelser og latterliggjøring av tro.

For en som i mange år har forsøkt å formidle samme poenget, gjør det godt å se at avsnittet avsluttes med at «Ungdommens kirkemøte ønsker derfor at begrunnelse av troen og hjelp til å samtale om tro kan styrkes gjennom kirkelig utdanning og i menighetenes og organisasjonenes trosopplæringsarbeid.»

Hvordan ble så utviklingen etter 2012? Året etter var det for første gang like mange (38 %) som svarte ja og nei på spørsmålet «Tror du på Gud?». To år senere var det flere ateister enn gudstroende, 39 mot 37 %. Selvsagt stoppet det ikke der. Da IPSOS i 2018 slapp tall fra seneste undersøkelse, viste det seg at trenden var enda tydeligere. Svært mange flere tror ikke på Gud, faktisk nesten halvparten, 46 %. Bare 34 % svarer at de tror, altså drøyt tredjedelen. Blant nordmenn under 40 år er det nå dobbelt så mange som ikke tror på Gud, sammenlignet med dem som tror.

Også en annen endring bør tas på alvor: Bevisstheten er blitt større. Flere tar stilling. Man er rett og slett blitt sikrere i sin sak.

Mens det i alle tidligere undersøkelser har vært 25 % som har svart «Vet ikke», er det nå bare 20 %. Det er altså mer i dag som tyder på at utviklingen fra agnostikere til milde eller militante ateister vil fortsette. Når generasjonene som trodde på Gud forlater oss, overtar de kulturradikale 68-erne, med barn og barnebarn. Knappt noen av dem har hørt et eneste

¹⁰ <http://www.nettavisen.no/yeye/samfunn/article2583188.ece>, besøkt 23.06.18.

seriøst gudsargument. De fleste tror at kristne må være kreasjonister. De har alle vokst opp i en skole der lærebøkene har spredd tøv om Kirken og vitenskapen, der kristningen er fremstilt dels som triviell og dels direkte skadelig eller til bry. Også her kommer troen av forkynnelsen.

Selv om kristenhat ikke er noe nytt, og Norge ikke er like splittet som USA, øker antiteismen, ikke bare overfor muslimer. Tvert imot synes islam å slippe billigere unna i noen «religionskritiske» fora, selv om det ikke mangler utfall mot muslimer i andre sammenhenger. Skyteskiven er som så ofte kristen tro. Man skal ikke ha vært mange sekundene i enkelte diskusjonsgrupper for å forstå tegningen. Memene som spres etterlater ingen tvil. Kristne er hjernedøde. Bibelen det rene vås, svært skadelig for mennesker og samfunn. Kirken er hyklersk og rir en politisk korrekt populisme for å fremstå som relevant. Jesus slet med sinnemestring og var såpass ustabil at han burde vært lagt inn. I den knallharde kampen mellom tro og vitenskap viser antallet ateister at vitenskapen heldigvis vinner.

Det er ikke bare ateister som opplever fremgang. Mangelen på gudstro trenger ikke bety at man ikke tror på noe overnaturlig. I private lag mangler ikke samtaler om synske og sanne drømmer, healing og forhåndsvarsler om dødsfall. Den man tenker på, ringer. Hunder hyler i stua når eieren omkommer i bilulykke. Mange oppfatter det som troverdig at vi lever i en virkelighet der ånder og energier kan hjelpe oss til mening, helse og velvære. Flere norske bokhandeler har hyller med tittelen «Religion, spiritualitet og helse». Det er ikke enkelt å tolke tallene i undersøkelser de senere årene, men rundt tredjeparten mellom 18 og 34 ser på seg selv som «åndelige, men ikke religiøse» og «har sin egen måte å være i kontakt med Gud på».

Noe som ikke er enkelt å lese ut av disse tallene, er de mange som kan oppgi en litt vag gudstro, men som egentlig ikke er interessert i livssyn og dermed blir lettere brydd av de som tar livssyn på alvor. Selv om man kan oppleve en dragning mot kirken ved de store anledninger, eller når katastrofen rammer, som 22/7, henger nok dette mer sammen med tradisjon og følelser enn tro og tanke.

For det er ikke enkelt å se noe i vår kultur eller i skolens lærebøker som kan gi hjelp til informert refleksjon om livssyn. Det fremgår ikke minst ved at så mange har mørke fortellinger om kristen tro i bakhodet

– særlig om kirkens angivelige lange kamp mot vitenskap og moderne verdier. Fremstår jeg som kristen i det offentlige rom, kan jeg fort risikere negative reaksjoner, det gjelder ikke bare hvis jeg inntar upopulære etiske standpunkter. Snakker jeg om følelser eller tradisjon, tennes lunter hos ateister og agnostikere som ser det som en flukt fra vitenskap og virkelighet. Bruker jeg fornuftsargumenter, forsterkes oppfatningen i andre kretser om denne lukkede og firkantede kirken som ikke klarer å åpne seg for mysteriet. Ber jeg, nevner Jesus eller leser trosbekjennelsen, vil mange likegyldige føle seg brydd og skru av.

I tillegg har vi generasjonsmotsetninger. Tenåringer vil sjelden oppfatte at femtiåringer snakker troverdig om livet. Det er selvsagt mange grunner til at ungdom og andre forlater kirken, eller ikke en gang kommer på tanken om å delta. Det er kjedelig, det er avleggs, det er ikke der vennene er, det er morsommere på Snap og Fortnite.

Og så får man sjelden svar på sine spørsmål, selv i en trosopplærings-tid. Det gjelder ikke bare de som står utenfor menigheter. Tross mange positive trekk ved kristne høyskoler og folkehøyskoler, er det lite undervisning i kirker og bedehus om tro og vitenskap, Guds eksistens, det ondes problem, om bibelsyn og tekstkritikk, hvordan vi kan vite at Jesus har eksistert, hvordan Det nye testamentet ble til, om vanskelige vers i Det gamle testamentet eller alle påstandene om hvordan kirken har undertrykket verdier og vitenskap gjennom århundrene. Selv om det ikke så ofte skyldes motvilje, er det vanskelig å få lagt til rette for dette eller skape entusiasme når så mye konkurrerer om oppmerksomheten. Samtidig synes nok holdningen noen steder å være at tanke er teori eller livsfjern skrivebordskunnskap. Handler ikke livssyn om liv? Er det ikke Ånden som gjør levende, mens bokstaven slår i hjel? Kirkehistorien er ikke bare fæl, den er kjedelig.

Men ser vi ikke spørsmålene, er det vanskelig å gi svar. I stedet for å ta noen utfordringer utad, er det mer fristende å trygge seg innad. Kristne synes mer kjent med trosbekjennelser enn trosbegrunnelser. Det øves oftere på å synge om troen enn å snakke om den. Dermed står kristne lagelig til for hogg i lunsjsamtaler og familieselskaper, eller når barn, konfirmanter eller studenter stiller spørsmål ved troen. Det kan være fristende å melde seg ut, ikke minst i møte med kranglefanter som er så sikre at de lar være

å belegge påstander. Det hele kan bli en ond sirkel. Mangler jeg svar, er det liten grunn til å lytte til spørsmål. Dermed undervurderer jeg både hvor fort innvendinger kan spre seg, og min evne til å møte dem. I stedet for troverdige kristne stemmer er det kritikerne som setter agendaen.

For dette handler ikke bare om fornuft. Hvis vår tid er kjennetegnet av noe, er det nok ikke rasjonalitet. TV-serier om synske har høyere seertall enn serier om naturvitenskap. Snåsamannen trekker flere enn *Schrödingers katt*. Fire av ti nordmenn støtter Mārthas englemystikk. Forskning antyder til og med en sammenheng mellom avkristning og fremvekst av New Age. Vi har en iboende motstand mot snusfornuft og forsøk på å fortrylle verden. Mens man for noen tiår siden i utviklingsoptimismens navn så det som en seier for fornuften at tradisjonell tro mistet sin innflytelse, ser det nå ut til at vinneren er folkelig okkultisme. Religionskritikere som Richard Dawkins kan i større grad stimulere New Age enn ny ateisme. I stedet for det religionsløse tredje årtusen som science fiction lovet oss, har vi havnet i ukebladenes verden.

Mange opplever det dermed ikke så interessant å spørre om noe er «tro» eller «vitenskap». I stedet ser vi at astrologi og alternativ tro markedsføres som vitenskap. For noen gir konspirasjonsteorier like mye mening som religion – og er langt mer engasjerende. Også for kristne kan alternativer til normalvitenskap styrke troen, og ikke minst følelsen av å ha innsett noe som ikke andre har gjort. Likevel er det nok lite vanlig å snakke om fornuften som ressurs i kristenlivet. Predikanter appellerer normalt mer til hjertet enn til hodet. Og prøver de seg på det sistnevnte, er det ofte for å komme med noen friske spark til det man ser som evolusjonslærens tåpeligheter. At en i stedet selv kan bli stående igjen som ganske tåpelig, får man sjelden med seg.

Nye ateister og New Age

Vi faller for fortellinger – særlig når de støtter vårt eget livssyn. Vi elsker å høre om helter og skurker. Bestselgerne for hundre år siden kunne like gjerne handle om heltedige misjonærer som om heroiske modernister som Nansen. Det er ikke bare i indianerbøker vi leter etter høvdinge som kan vise vei. Anekdoter selger alltid bedre enn argumenter. Bruddet med det tradisjonelle samfunnet og fremveksten av det såkalt moderne

for et par hundre år siden, hang sammen med hvem som leverte de mest troverdige historiene. Det var ikke uvanlig med kreativ omgang med fakta. Modernitetens avmytologisering av tradisjonell tro er selv tuftet på myter.

Disse er blitt selvfølgeligheter som sjelden diskuteres. Vi sitter dermed igjen med en rekke vandrehistorier om kirken, gudstro, middelalderen og vitenskapens røtter. Kirkehistorien har vært drevet av frykt for kunnskap og kloke kvinner. Vitenskapelige fremskritt fjerner grunnene til å tro på Gud. Det er opplest og vedtatt at kristen tro var en stor bremsekloss for fremveksten av moderne verdier og vitenskap. Dermed er det ikke mange som vet at mye av dette er motsatt av hva vi «vet».

Vi lever i det hele tatt i en kultur med mange mentale mønstre. Ryggmarg kan styre mer enn refleksjon. Bilder med sitater på Facebook sier mer enn tusen ord. Når så du sist en troverdig kristen i en TV-serie?

Mønstrene jeg har i hodet, bestemmer hva jeg finner sannsynlig og usannsynlig. Noe av dette kan også stimulere det som kalles falsk vitenskap, enten den handler om at pyramidene stammer fra utenomjordiske eller at kirken i middelalderen lærte at jorda var flat. Vi finner dette i alle leirer, selv om noen er mer produktive enn andre. Det hele næres av behov og ønsker. Ikke minst støtter det mine fortellinger om venner og fiender, vismenn og klovner. Man trenger ikke å nevne at man snakker med hester for å erfare sympatier og antipatier. Det er heller ikke nødvendig å anstrenge seg for å finne også kristne som kjennetegnes av mer iver enn forstand. Forkynnere og forsamlinger har funnet alt fra Paktens ark til bevis for at frimurere, arkeologer, biologer og historikere har skjult sannheten. Kristne kan ikke frikjennes fra konspiratoriske tanker, ord og gjerninger.¹¹ Selv om falsk vitenskap oftere forbindes med alternativbevegelsen, finner vi det også hos nye ateister. Utspillene til Sam Harris og Richard Dawkins handler mange ganger om mer enn fornuft og fag. I hvert fall er det vanskelig å finne andre forklaringer på tettheten av feil – og intensiteten i fordømmelser. Alle kan fremme falsk vitenskap, spesielt

11 Det er dessverre ikke vanskelig å finne kristne som viderefører konspirasjonsteorier om Den katolske kirken, satanister, frimurere, ateister eller islam. Historikeren Øystein Sørensen viser i «Den store sammensvergelsen – Historien om det hemmelige selskapet Illuminatus og dets mange ugjerninger» (Aschehoug, 2007) hvor iherdig kristne og andre har konstruert myter om hemmelige bevegelser.

utenfor sitt eget felt. Som vi skal se, åpner det for mye rart når Dawkins angriper fag som han er stolt over ikke å ha satt seg inn i.

For de nye ateistene er religion farlig. Kristne er intolerante og lite oppgående. Det slås fast at store deler av Bibelen er dypt umoralske. Gudstro kan bare finne sted mot bedre vitende, eller skyldes i beste fall uvitenhet. Forfattere som ligger nærmere New Age, kan røpe at de etter grundige undersøkelser har funnet at Jesus ikke engang har eksistert. Han er blitt til ved en kirkelig konspirasjon. Også enkelte nye ateister støtter dette. Konklusjonen er grei: Kristne bygger beviselig på juks.

Og ikke nok med det. Tilhengere av nye ateister og New Age synes skjønt enige om at ikke bare islam, men samtlige monoteistiske religioner er den største kilden til konflikt i vår tid – og det største hinderet for å løse konflikter. Troen på en «eksklusiv Gud» kan ikke annet enn å skape intoleranse og krig. Skal vi bekjempe ekstreme islamister, må vi lete i opplysningstiden, ikke i kristne impulser.

Mørkets makt

Skal jeg la meg overbevise om at noe er sant, hjelper det å like tanken på at det er sant. Etter noen tiår med myter og motvind, og ikke alltid så urettferdig at det gjør noe, stiller kristne med dårlige kort. Liker jeg ikke konklusjonen, ser jeg sjelden velvillig på argumentene. Det er ikke uvanlig å oppleve debatter som ikke bare handler om å vise at motstanderne tar feil, men at de er farlige.

Vi ser kanskje dette spesielt i politikken. I stedet for å yte historien rettferdighet, brukes den retorisk. Det er dannet en virkelighetsoppfatning og vanetenkning som synes umulig å bli kvitt, tross mange og ulike forsøk på oppgjør, inkludert min egen *Da jorden ble flat – mytene som ikke ville dø*.¹² Dermed kan generalsekretær for Europarådet og leder av Nobelkomiteen, Torbjørn Jagland, skrive i *Aftenposten* i desember 2010 at «Nye vitenskapelige framskritt banet i sin tid veien for opplysningstiden i Europa. Jorda var ikke lenger flat.»

Journalisten Kjetil B. Alstadheim følger opp stafetten i *Dagens Næringsliv* februar 2011, når han, i forbindelse med et forsøk på å få statsministeren til å svare på spørsmål om sorteringssamfunnet, hevder at Dagfinn Høy-

bråten «stod plantet i en lang, men kanskje ikke så stolt kirkelig tradisjon der kunnskap er farlig og folk som mente jorden var rund ble brent på bål». Selv grunnskolenes Nasjonale leseprøver for 5. trinn kunne fortelle i 2016 at ikke mange trodde på Columbus: «De fleste mente at jorda var flat, og at Columbus ville falle utfor en kant om han seilte for langt vest».

Forståelsen er at religion ikke bare er skadelig, den har ikke bidratt med noe positivt. Tvert i mot mener man det er fordi kirken har tilpasset seg utviklingen at vi i dag har rom for kunnskap og kjærlighet, vitenskap og gode verdier. Det er på tide at islam tar hintet og følger i samme spor.

Hva er det egentlig som foregår? Hvordan kan noen tro at dette ikke bare er riktig, men en klok og fremskrittvennlig retorikk? Enten man tilhører Arbeiderpartiet eller Fremskrittspartiet. Handler det om mer enn behovet for å legitimere politiske fiendebilder? Ja, vi har altså å gjøre med en av vår kulturs store fortellinger, om veien fra fortidens mørke til dagens lys. Og den gjenfortelles i media og skoleverket, populærvitenskap og politikk.

Problemet er ikke faren for å stryke i historie, men at politikere, lærere og forfattere nører opp under forestillinger som er like urokkelige som konspirasjonsteorier. I stedet for å bygge broer og forståelse, bygges barrierer og fiendebilder.

Mange har nok en viss musikalitet for hva som klinger rett når vi snakker om politikk. Men snur vi blikket i retning mørkemenn og middelalder, eller rett og slett religion i sin alminnelighet, har mange lett for å ty til utestemmen. Flere år før nye ateister kom på banen, ser vi dette hos regissøren Svein Sturla Hungnes i forbindelse med teaterstykket Bernarda Albas Hus i 2004. *Aftenposten* kom ikke med motspørsmål da Hungnes hevdet at «Religion er det verste mennesket noen gang har funnet opp. Det er den som gjør at verden rives og slites».¹³

Mange har gode antenner for hva som er rimelig å si om raser og rentepolitikk, men stivner i jaktstilling når man får ferten av religion. Kulturjournalister kan snakke høystemt om å ta pulsen på samtiden. Samtidig er det ikke bare kjønnsforskere som sliter med å stille seg utenfor eller nøy-

13 «Moralens voktere tar strupetak», <http://www.aftenposten.no/kultur/article746687.ece>, besøkt 01.01.2012.

12 Bjørn Are Davidsen, Luther forlag 2010.

trale til sitt analyseobjekt. Samtidens puls styrer også skribenters pupiller. Og det er ikke bare sidesynet som svekkes.

Våre perspektiver på fortiden påvirkes av tunnelsyn og blindfelter. Dermed kunne selv en av våre mest researchsterke krimforfattere, Jo Nesbø, for noen år siden skrive i *Dagbladet* at på 15–1600-tallet forvaltet geistlige «all guddommelig informasjon, herunder at jorden var flat som ei pannekake». ¹⁴ Hvor Nesbø har dette fra, er verdig en krim om kulturradikale myter. For historiene er like kjente som de er opplagte: Kirken satte fyr på det store biblioteket i Aleksandria, der all kunnskapen fra antikken var samlet. Den lysende greske matematikeren Hypatia ble myrdet fordi hun var kvinne og hedensk filosof. I middelalderen mente kirken at jorden var flat og slo hardt ned på dem som var uenige. Kopernikus skapte sjokkbølger og ble forfulgt av kirken fordi han fratok oss vår privilegerte plass i sentrum av universet, det som Kant kalte for den kopernikanske vending. Dette er bare noen av mange eksempler på kirkens tåpelige stormløp mot kunnskap og opplysning.

Men siden denne type historier fremstår som velkjente sannheter for flere enn krimforfattere, er det antagelig mindre kjent at ikke noe av det stemmer. ¹⁵ I stedet snakker vi om faktoider, om forestillinger som holdes for å være sanne, men som altså er feilaktige. Det stemmer ikke at vikingene hadde horn på hjelmene. Den kinesiske muren kan ikke sees fra verdensrommet. Hitler var ikke ateist.

Nå handler dette om mer enn feil. Hva som er synlig fra verdensrommet påvirker sjelden mine holdninger til andre. Dette går ikke på om vi kvalifiserer til det lokale kvisslaget. Vi snakker i stedet om kulturelle forestillinger som etablerer og forsterker fiendebilder like urokkelige som konspirasjonsteorier. Mytene sitter kort sagt så fast, og spres så ofte, fordi vi er barn av vår tid. Men dette skyldes ikke

dumhet eller ond vilje. Vandrehistoriene er heller ikke uttrykk for en kløktig uttenkt sekulær konspirasjon, selv om enkelte kan fristes til å tro det. Heller ikke på dette området er det lett å finne enkle forklaringer. Skulle vi likevel si noe i én setning, handler dette et stykke på

vei om et bevisst opprør mot fortidens autoriteter og en ubevisst tro på dagens. Vi har fått innpodet i generasjoner i skoleverk og populærvitenskap at vi har gått fra en fornuftsfiendtlig fortid til en opplyst nåtid. Det i Vesten som er bedre enn i andre kulturer skyldes ene og alene opplysningstiden. Dette er på mange måter modernitetens skapelsesfortelling. Og i motsetning til dem vi finner i Bibelen, synes det forventet at vi skal ta den bokstavelig som rammefortelling med tilhørende oppbyggelige historier. ¹⁶

Nå betyr selvsagt ikke dette at historien er totalt motsatt, at vi har gått fra en lys og strålende fortid til en mørk nåtid. Men historien er både mer sammensatt enn den store fortellingen som mytene bygger opp under og har flere motsatte trekk. Som middelalderhistorikere peker på, har kirkens rolle har vært langt mer positiv og byggende i historien. Men med denne type (og det er mange av dem) bastante myter i bakhodet, er det ikke underlig om mange fortsatt oppfatter at vestlige verdier er i rake motsetning til alt som kirken har stått for gjennom historien.

Dermed finner vi dette også når Fremskrittspartiets Per-Willy Amundsen forsøker å ta et oppgjør med islam i desember 2011. Ikke uventet setter han scenen med verdiene: «Grunnlaget for min politiske overbevisning er ideen om at alle mennesker har egenverdi, en rett til frihet og rom for personlig utfoldelse.» ¹⁷

Siden dette er så opplagt, trenger ikke Amundsen bruke plass på hvor ideene er hentet fra, eller hvilke premisser han mener best støtter dem. At ingen ideer kommer rekende på en fjøl affiserer ham ikke synlig. I stedet fortsetter han med honnørordene. Han støtter «vitenskapens vei», «kunnskap, innsikt og et fritt ordskifte», «demokratiet og rettsstaten» og hele det «byggverket vi kaller 'Den vestlige sivilisasjon'».

Han understreker at dette er verdier som kostet kamp.

¹⁶ «Mørkets makt – hvorfor faller vi så lett for myter om kristendommen?», Bjørn Are Davidsen, *Humanist* 2/2010, side 55.

¹⁷ *Hvorfor jeg er kritisk til islam*, Per-Willy Amundsen, Aftenposten 16.12.2011 – <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Hvorfor-jeg-er-kritisk-til-islam-6722060.html>, besøkt 01.01.2012.

¹⁴ *Dagbladet* 14.12. 2002.

¹⁵ Jeg har vurdert over femti slike påstander i *Da jorden ble flat – mytene som ikke ville dø*.

Veien hit var ingen selvfølge. Tvert om. Den var vanskelig og til tider brutal. Selv om grunnlaget for Vesten kan spores tilbake til antikken, måtte våre forfedre og -mødre gjennomgå 1000 år med undertrykkelse, kristenfundamentalisme og nepotisme (også omtalt som middelalderen), før vi fant tilbake til våre gamle verdier – og gjorde de enda bedre.

Her er så mye sagt og usagt at det ikke er enkelt å vite hvor vi skal begynne. Men siden grunnlaget «kan spores tilbake til antikken» kan vi starte med hva han tydeligvis mener er stedet for våre «gamle verdier». Og da er jo spørsmålet hvor han finner dem.

For verdiene han har nevnt over er ikke uttrykk for noe generelt eller allment ved antikken. Verdiene Amundsen nevner utgjorde ingen form for felles eller *bærende* visjon som holdt seg sterk og stø gjennom århundrene – eller er lette å få øye på i Romerriket. Amundsen må kort sagt lete en stund i antikken etter verdier som at alle mennesker har egenverdi, en rett til frihet og rom for personlig utfoldelse, enten han ser blant stoikere eller nyplatonister. Det er ingen grunn til å holde pusten mens han leter. Han må også streve noen sekunder med å finne mange steder eller perioder i antikken der «vitenskapens vei» var det saliggjørende og der man vektlø «kunnskap, innsikt og et fritt ordskifte», «demokratiet og rettsstaten».

Selv om man kan finne kimer i greske forhold på 3–400-tallet f.Kr. (sokratisk metode, atensk demokrati og aristotelisk tenkning), var dette ikke spesielt levende og logiske forestillinger som kirken og/eller middelalderen kom og ødela på 300-tallet e.Kr. eller i århundrene etter. Tvert imot var disse blitt bremsset i romertiden og eksisterte kun i begrenset omfang i enkelte miljøer. Og kirken tok i stor grad over antikkens kunnskaps-tradisjon. Selv om enkelte kirkefedre var skeptisk til «hedensk filosofi», forbød verken Kirken eller kristne keisere undervisning i antikkens fag. Interessant nok er det tvert imot utelukkende den hedenske keiser Julian den frafalne (331–363) som har nektet kristne å undervise i disse fagene. Og da som et politisk trekk for å underminere kristnes innflytelse på ungdom.

I stedet for den ensidige fortellingen om en mørk kirke som ødela en lys tid, er det mer riktig å fortelle om en lys kirke som reddet oss i en

mørk tid. Poenget er ikke at antikken var mørk eller middelalderen lys, men at fortellingen om begge handler om både lys og mørke. Kirkens rolle var likevel langt på vei motsatt av hva Amundsen og andre vil ha det til. I en turbulent tid som ikke manglet katastrofer og kriger, grusomhet og undertrykkelse, også fra kirkens side, bidro munkene og monarker, paven og keisere, til å ta vare på mye av det beste fra antikkens arv, møysommelig kopiere skrifter, systematisere og senere gjeninnføre romerretten – og løfte frem tanken på at vi levde i et univers det stod en rasjonell skaper bak og der vi var skapt i en slik Guds bilde. Vi skal si mer om dette senere, når vi kikker på nye ateisters malerier av historien.

En utfordring når vi skriver om religion og rasjonalitet, er at vi er så forskjellige. For noen lokker mystikken, for andre metafysikken. Det er forståelig at de fleste er mer opptatt av fellesskap enn fornuft, mer av TV-serier enn teologi. Jeg forstår at ikke alle ville falt like mye som meg for en progressiv rockemusical lagt til en middelalderverden der et brorskap av naturfilosofer og tidsreisende fantasyforfattere bekjemper ondskap, uvi-tenhet og aliens. Alle kaster seg heller ikke like sultne over bøker om tro, vitenskap og verdier. Likevel har debatten de seneste årene vist behovet for dette, selv om ingen bok kan tale til det mye omtalte «hele mennesket».

Kapitler og temaer

Hva inneholder boken?

Kapittel 1 setter tonen med å ta opp forholdet mellom tro og viten. Vi ser på ulike betydninger av begrepene og viser at det ikke bare er disse «religiøse» som tror. Når spørsmålet altså ikke er om noen tror eller ei, er det viktige om det finnes gode grunner for denne troen.

I kapittel 2 vurderer jeg scientisme, et tenkesett som løst sagt gjør naturvitenskapen til det eneste eller viktigste verktøyet for å finne sannhet. Jeg presenterer også en enkel modell som viser tendensen til å dele virkeligheten i to helt adskilte deler, i et «vitenskapsspill» (underetasjen) som handler om den objektive verden – og et «verdispill» (overetasjen) som handler om den subjektive. Må vi leve i en splittet virkelighet, eller kan de to etasjene henge sammen?

I kapittel 3 spør jeg hvorfor noe i retning av scientisme kan være fristende. Kan livssyn begrunnes ved vitenskap? Er det mulig å leve som om

alle virkelige forklaringer er fysiske og upersonlige, altså i underetasjen som vi nevnte i forrige kapittel?

Kapittel 4 handler om sterke kulturelle selvfølgheter. Stemmer disse? Holdt Kirken vitenskapen i sin klamme hånd i tusen år? Var mid-delalderen en mørketid? Er det slik at vestens verdier for det meste kommer fra opplysningstiden og ble bekjempet av kristne?

Kapittel 5 tar opp påstander og revolver spørsmål fra nyateistiske bøker og nettsteder. Noen vil nok tenke at dette er det eneste kapitlet de trenger å lese – og det er helt greit!

Kapittel 6 går nærmere inn på Sam Harris og Christopher Hitchens, to av de mest kjente nyateistene. Jeg ser spesielt på deres beskrivelser av religion og religiøse, enten man snakker om at religion støtter slaveri eller forgifter alt.

Kapittel 7 er en vurdering av Det ondes problem. Er det en nødvendig logisk motsetning mellom Guds eksistens og eksistensen av lidelse? Trenger vi i det hele tatt å se på gudsargumenter når vi vet det finnes så mye vondt i verden?

Kapittel 8 er en gjennomgang av noen gudsargumenter. Hvor gode er de egentlig? Er det mulig at Gud kan finnes? Er det rasjonelt eller sannsynlig? Selv om vi ikke kan måle Gud i laboratoriet, kan vi lete andre steder enn i følelsene?

Kapittel 9 belyser noen innvendinger mot gudstro. Hvor seriøse er de? Holder de mål?

I kapittel 10 ser jeg mer på den mest kjente nyateisten, Richard Dawkins. Er hans betraktninger om kristen tro treffende? Har han imøtegått gudsargumenter på en god måte? Har han gode argumenter mot Guds eksistens?

Kapittel 11 avslutter presentasjonen av Dawkins. Hvordan leser han Bibelen? Hvordan begrunner han moral? Hvordan svarer han på kritikk?

Når vi ser på nyere oppgjør med gudstro, er vi i gang med samme risikosport som det er å skrive om *Da Vinci-koden*. Det kan skape sterkere reaksjoner å svare på kritikk, enn å bringe den. Gir det ikke bare kritikerne mer blest, slik at de blir enda større bestselgere? Og kan man i det hele tatt skrive om denne type kritikk uten å virke gretten? Eller, enda verre, kjedelig?

Alle opplever nok ikke at forsøk på fornuftsargumentasjon er like nyttig. For noen er det meningsløst å blande tro og fornuft. Andre kan synes det blir for overfladisk – boken tar jo ikke opp *alle* avgjørende spørsmål. Det er ingen tvil om at atskillige temaer kunne vært belyst over enda flere sider og fotnoter.

Noen vil sikkert finne det overveldende. Er det virkelig så mange spørsmål, for ikke å si detaljer? Nå er heldigvis ingen forpliktet til å lese boka fra perm til perm første kvelden. Mitt forhold til Gud verken står eller faller med om jeg henger med i alle tankevingene. Men kanskje kan boka brukes som et lite oppslagsverk? Når Jesus oppfordrer til å elske Gud med all min forstand, kan det være et hint om noen ganger å bruke hodet på troen, selv om man er kristen.

Om ikke annet er håpet at boka kan gi rom for pustehull og refleksjon. De store spørsmålene fortjener at vi senker tempoet. Kanskje kan boka bidra til mer rolige samtaler om religion og rasjonalitet. Det er ikke sikkert at det vi trenger mest i dag er flere sinte stemmer.